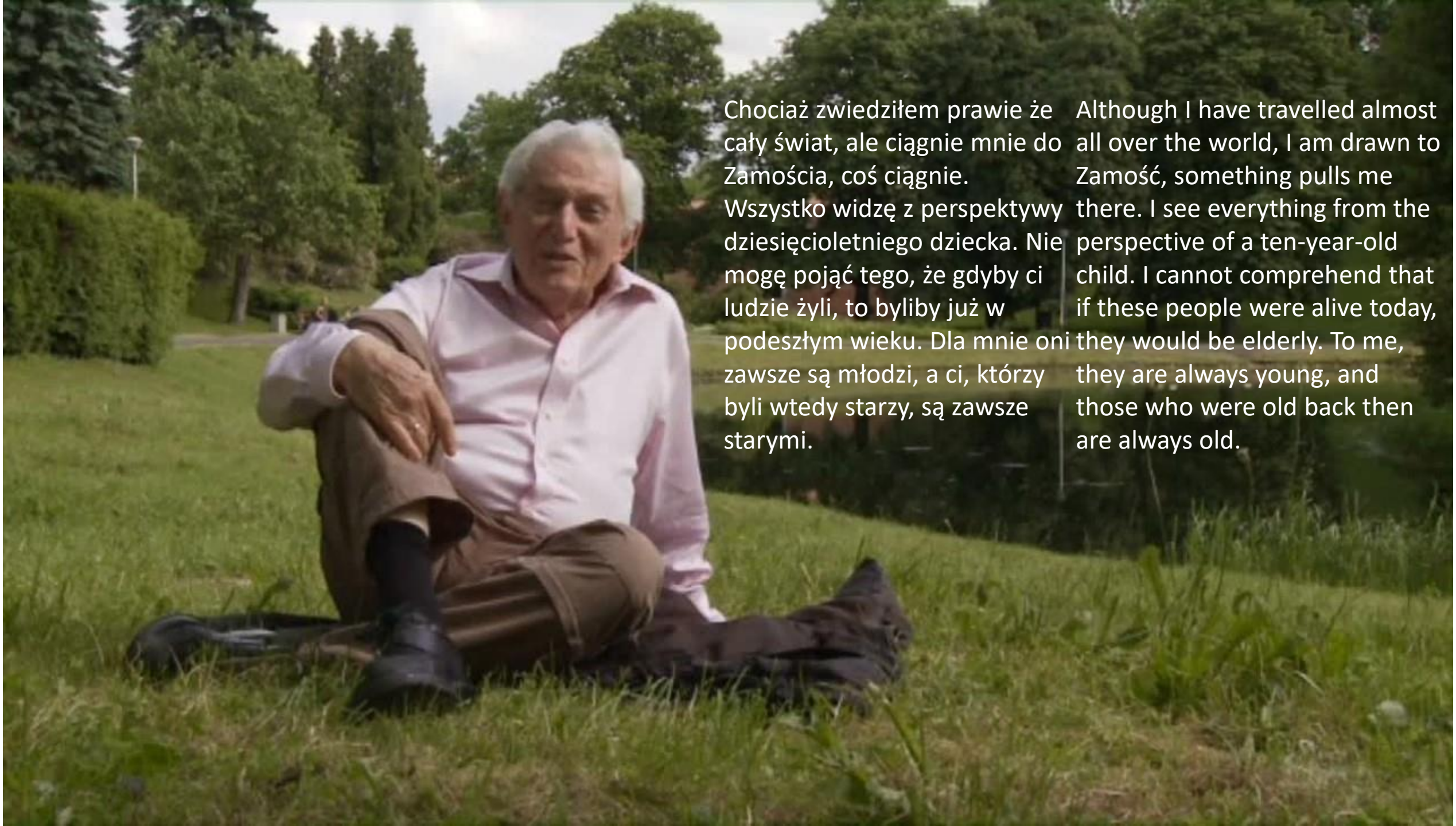
“Everyday life and Polish-Jewish relations in the Zamość region before the Holocaust”

Marek Kołcon

Warszawa, 21.02.2026

Chociaż zwiedziłem prawie że cały świat, ale ciągnie mnie do Zamościa, coś ciągnie. Wszystko widzę z perspektywy dziesięcioletniego dziecka. Nie mogę pojąć tego, że gdyby ci ludzie żyli, to byliby już w podeszłym wieku. Dla mnie oni zawsze są młodzi, a ci, którzy byli wtedy starzy, są zawsze starymi.

Although I have travelled almost all over the world, I am drawn to Zamość, something pulls me there. I see everything from the perspective of a ten-year-old child. I cannot comprehend that if these people were alive today, they would be elderly. To me, they are always young, and those who were old back then are always old.

Community history and demographics

POLIN

Wirtualny Sztetl

ALINA SZAPOCZNIKOW

Alina Szapocznikow – jedna z najwybitniejszych rzeźbiarek XX wieku – w swojej twórczości łączyła doświadczenie zagłady, kruchość ciała i odwagę eksperymentu. W Muzeum POLIN prezentujemy dwie jej rzeźby z 1952 roku: "Samogłoskę" i "Spółgłoskę". A historię artystki przeczytaj w Wirtualnym Sztetlu.

WIĘCEJ

BIAŁYSTOK. WSPÓŁPRACA MUZEUM POLIN I GALERII IM. SLEŃDZIŃSKICH

12 lutego 2026

Instytucje chcą współdziałać na polu upowszechniania wiedzy o historii i kulturze oraz dziedzictwie Żydów

PRZECHOWANE: WIELKA HISTORIA ZWYKŁYCH PRZEDMIOTÓW.

9 stycznia 2025

W akcji przechowane.org szukamy przedmiotów codziennego użytku, które znajdowały się w

SZCZUCZYN. NOWE UPAMIĘTNIENIE OFIAR POGROMU

22 grudnia 2025

Na mogile ofiar wydarzeń z 1941 r. w Szczuczynie stanął nowy monument.

WIĘCEJ AKTUALNOŚCI

Dzieje społeczności żydowskiej
- Historia społeczności
- Gmina żydowska
- Demografia
- Organizacje i instytucje społeczne
- Oświata i kultura
- Handel, przemysł, usługi
- Biogramy
- Genealogia
- Listy nazwisk
- Historia mówiona
- Teksty i materiały
- Ziomkostwa, księgi pamięci

Zabytki i miejsca pamięci
- Synagogi, domy modlitwy, mykwy
- Cmentarze
- Baza nagrobków żydowskich
- Zabytki kultury materialnej
- Miejsca martyrologii
- Kolekcje muzealne

Współczesność
- Aktualności
- Instytucje i projekty lokalne
- Bibliografia

WESPRZYJ NAS!

Historia społeczności

Artykuł zweryfikowany

Autorzy

Pierwsi Żydzi zaczęli osiedlać się w Krasnobrodzie prawdopodobnie już w połowie XVI w., z całą pewnością zaś – od momentu lokacji miasta w 1576 r. Podobnie jak w innych ośrodkach, Żydzi krasnobrodzcy zajmowali się głównie handlem i rzemiosłem, zaś w późniejszym okresie (XIX–XX w.) czerpali też zyski z pośrednictwa i dzierżawy. Tutejsza gmina żydowska, rozwijająca się dynamicznie pod względem demograficznym i ekonomicznym, szybko usamodzielniła się. Wkrótce w mieście wybudowano synagogę i bet midrasz, wyznaczono też miejsce na cmentarz.

W latach 1822–1862, na mocy edyktu zabraniającego Żydom zamieszkiwania w pasie przygranicznym, żadne nowe osoby wyznania mojżeszowego nie mogły osiedlać się na terenie Krasnobrodu. Po zniesieniu zakazu, w ostatniej ćwierci XIX w. liczba ludności żydowskiej w mieście znacznie się zwiększyła, stanowiąc pod koniec wieku ok. 76% populacji miasta.

Rabinami Krasnobrodu, których nazwiska przetrwały w dokumentach byli: Cwi Kirsz Segal Minc (zm. w 1772 r.), Mordechaj Josef i jego syn – Izrael Jakob, następnie Izrael Lazar (zm. z 1880 r.), Jehoszua Heszel Hakohen – późniejszy rabin Szczebrzeszyna, Cwi Jecheskiel Michelsen – znany historyk, późniejszy rabin Płońska i Warszawy, wreszcie Nachum Feigenbaum (zm. w 1917 r.) i Meir Zylberman (zm. w 1924 r.). Ostatnim rabinem Krasnobrodu przed wybuchem II wojny światowej był Menachem Monisz Margules, piastujący urząd w latach 1924–1939, który, podobnie jak większość członków żydowskiej społeczności miasta, został zamordowany przez Niemców podczas Zagłady. W pierwszej poł. XIX w. w Krasnobrodzie rozwijał się dynamicznie ruch chasydzki, znajdujący duże poparcie wśród miejscowej ludności. Działało tu kilka szkół chasydzkich, pozostających pod wpływem cadyków z Radzynia, Turzysk, Góry Kalwarii i Bełza.

Po wybuchu I wojny światowej znaczna liczba żydowskich mężczyzn z Krasnobrodu została wcielona do armii rosyjskiej. W okresie tym miasto opuściła też pewna grupa osób wyznania mojżeszowego udających się na emigrację zarobkową. W 1919 i 1920 r. w Krasnobrodzie miały miejsce wystąpienia skierowane przeciwko ludności żydowskiej. W latach wojny polsko-bolszewickiej, kiedy 29 sierpnia 1920 r. do miasta weszły oddziały z sowieckiej Ukrainy, zabitych zostało 2 żydowskich mieszkańców Krasnobrodu, a 50 zostało rannych. Najeźdźcy dokonali też grabieży mienia żydowskiego.

W latach 20. i 30. XX w. większość Żydów w Krasnobrodzie utrzymywała się z handlu i rzemiosła, a także z rolnictwa, dzierżawy i prowadzenia operacji finansowych. Kilka żydowskich rodzin zajmowało się też obsługą lokalnego ruchu turystycznego i letniskowego. W okresie międzywojennym w mieście funkcjonowała synagoga, 2 domy modlitwy, mykwa, rzeźnia rytualna oraz cmentarz. Działały liczne chedery, a także dwie szkoły prywatne – „Jawne" i „Tarbut", prowadzone przez organizacje syjonistyczne. W życiu politycznym uczestniczyli m. in. popularny Bund, Syjoniści Ogólni, Mizrachi, Poalej Syjon-Lewica i Poalej Syjon-Prawica. Były też organizacje młodzieżowe: He-Chaluc oraz Ha-Noar ha-Cijoni. Wśród instytucji charytatywnych wyróżniało się prężnie działające towarzystwo Bikur Cholim, zajmujące się pomocą chorym i ubogim. Na niwie oświaty działało z kolei Towarzystwo Kulturalno-Oświatowe „Frajhajt", powiązane z Poalej Syjon-Prawicą.

Narastający w latach 30. XX w. antysemityzm, jak też potęgujący się kryzys ekonomiczny, jaki ogarnął wówczas Polskę, spowodowały pod

WESPRZYJ NAS!

Demografia

Artykuł zweryfikowany

Autorzy

Rok	Liczebność mieszkańców	Liczebność Żydów	Udział Żydów w ogóle ludności, wyrażony odsetkiem
1827	973	424	43,6
1860	1268	486	38,3
1865	1454	928	63,8
1884	1607	1039	64,7
1897	1817	1378	75,8
1904	2376	1501	63,2
1921	2036	1148	56,4

BIBLIOGRAFIA

- *Krasnobrod*, [w:] *Pinkas ha-kehilot Polin: enciklopedija szel ha-jiszuwim ha-Jehudijim le-min hiwasdam we-ad le-ahar Szoat Milhemet ha-olam ha-sznija*, t. VII, red. A. Wein, Jeruszalaim 1999, ss. 513–515.
- *Krasnobród*, [w:] *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich,* red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. IV, Warszawa 1883, s. 634.
- *Miejskie społeczności lokalne w Lubelskiem 1795–1918*, red. A. Koprukowniak, Lublin 2000.

DRUKUJ

Uwagi, sugestie, propozycje zdjęć i tekstów prosimy przesyłać bezpośrednio na adres: sztetl@polin.pl Administrator dołożył wszelkich możliwych starań, aby prezentowane treści były prawdziwe i aktualne oraz nie naruszały praw osób trzecich, w tym praw autorskich, jednak nie może tego zagwarantować. Dlatego błędne informacje na stronie internetowej nie mogą być podstawą roszczeń.

czerwca 1939

1447/XII

Do

Redakcji Kalendarza „Il.Kuriera Codzien-
nego"

w Krakowie

W odpowiedzi na pismo z dn.7/VI r.b.Zarząd Miejski podaje dane statystyczne,dotyczące m.Zamościa,w/g stanu z dn.1.VI.r.b.

mieszkańców = 28.402

mężczyzn= 13.384 - kobiet = 15.018

Polaków= 17.732 - Żydów= 10.490 - Rusinów = 180

Izbica

Województwo: Lubelskie / Lubelskie (przed 1939)
Powiat: krasnostawski / krasnostawski (przed 1939)
Gmina: Izbica / Izbica (przed 1939)
Inne nazwy: Izbica [j. urzędowy]; Izbica [j. angielski]; Избица [niemiecki / rosyjski]; איזשביצא [j. jidysz]; איזביצה [j. hebrajski]
GPS: 50.8947° N / 23.1589° E, 50°53'40" N / 23°9'32" E

GALERIA

Zdjęcia: 21

PRZEJDŹ DO GALERII

LOKALIZACJA

Izbica – miasto położone we wschodniej Polsce, w województwie lubelskim, w powiecie krasnostawskim. Odległa 12 km na południe od Krasnegostawu, 67 km na południowy wschód od Lublina, 233 km na południowy wschód od Warszawy. Leży nad Wieprzem.

PARTNERZY

JRI Poland – Jewish Records Indexing - Poland
JewishGen

Sport

W piątek 2 czerwca r. b. o godz. 5-ej popoł.

odbędzie się na BOISKU SPORTOWEM 9 P. P. L. (Lub.-przedm.)

MATCH TOWARZYSKI

MIĘDZY DRUŻYNAMI:

MAKKABI I ——— SZOMRIJAH I

(Zamość). (Zamość).

CENA WSTĘPU: miejsca siedzące 200 mk., stojące 100 mk., uczniowie i wojskowi do sierżanta płacą połowę.

UWAGA: W razie niepogody match odbędzie się następnego dnia o tej samej godzinie.

Drukarnia Bajera w Zamościu.

W SOBOTĘ 7-GO LIPCA 1923 R. NA BOISKU SPORTOWEM 9 P.P. LEG.

odbędzie się

MATCH TOWARZYSKI

między drużynami

W. K. S. (Zamość) — Ż.T.G.S. MAKKABI (Zamość)

Początek o godz. 4 po. po poł. Orkiestra wojskowa.

CENY MIEJSC: siedzące 4000, stojące 2000. Uczniowie i wojskowi płacą połowę.

w SOBOTĘ 1-go lipca 1922 r. bez względu na pogodę
odbędzie się na boisku sportowem 9 p. p. Leg.

MATCH FOTBALOWY

MIĘDZY DRUŻYNAMI:

MAKABI — MAKABI
LUBLIN ZAMOŚĆ

Początek o godz. 5 po poł. Ceny miejsc zwyczajne.

Drukarnia Braci Hershfeldów, Sanok

Patriotism

Depesze z okazji 10-lecia Niepodległości Polski.

Prezydent Rzeczypospolitej
Warszawa.

Ludność żydowska Zamościa łączy się z narodem polskim i całą ludnością Rzeczypospolitej z okazji dziesięciolecia wskrzeszenia Państwa Polskiego i uzyskania straconej niepodległości. Zasyłając Ci, Głowo Państwa, wyrazy czci i hołdu życzymy Ci dożycia największego rozrostu Rzeczypospolitej ku szczęściu wszystkich jej obywateli.

Zarząd Gminy Wyznaniowej Żydowskiej
w Zamościu.

Marszałek Józef Piłsudski
Warszawa.

Z okazji dziesięciolecia wskrzeszenia niepodległości Polski zasyłamy Budowniczemu Rzeczypospolitej wyrazy hołdu i czci oraz życzenia doprowadzenia naszego Państwa do najwyższej potęgi ku szczęściu wszystkich jego obywateli.

Zarząd Gminy Wyznaniowej Żydowskiej
w Zamościu.

Wiosną 1939 r. wobec wzrastającego zagrożenia wojną, społeczność żydowska Zamościa włączyła się w akcję zbierania funduszy na dofinansowanie polskiej armii. Według ustaleń Adama Kopciowskiego składki pieniężne i datki rzeczowe na Fundusz Obrony Narodowej złożyli:

- Herman Rubinson (1000 zł) właściciel apteki na Nowej Osadzie
- Szyja Brener (złoty łańcuch) i Julian Goldsztajn (50 zł i srebrna papierośnica) adwokaci
- Bryk i Garfinkel (200 złotych w obligacjach) właściciele składu szkła
- Jehuda Jungman właściciel składu kolonialnego przy Rynku Wielkim

Zamojscy Żydzi subskrybowali także Pożyczkę na rzecz Obrony Przeciwlotniczej na sumę 12500 złotych. Pożyczkę wykupili między innymi:

- Bryk i Garfinkel 2000 złotych
- Eliasz Epsztajn właściciel składu aptecznego 1500 złotych
- Kahan i Galis właściciele młyna 1500 złotych
- Tobiasz Fuks młynarz 1000 złotych
- Bencjon Lubliner kupiec 1000 zlotych
- Szloma Dawid Fersztendik właściciel winiarni 800 złotych
- Mojżesz Cynberg lekarz 800 złotych
- Henryk Cygielman adwokat 700 złotych

Education

K. k. Patrouillenkommando

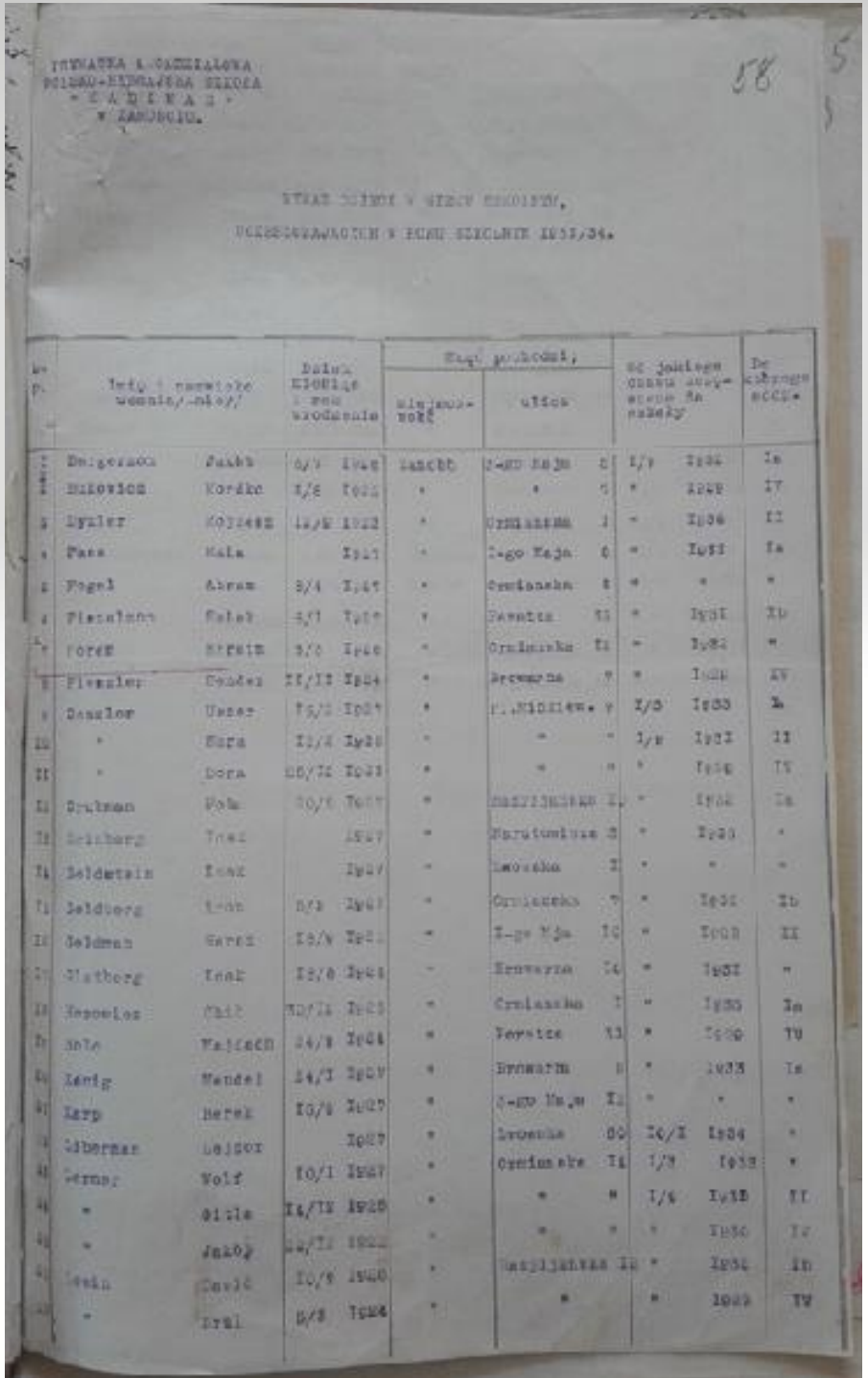

Lp.	Imię i nazw. dziecka	Wiek	Rok	Klas	Imię ojca dziecka	Adres
31	Jakób Blaj	19[illegible]	urodz.	I	Zelman Blaj	Bazyliańska 13
32	Mania Orbach	1918	"	"	Berko Orbach	Bożnicza 16
33	Bronka Lerin	1915	"	"	Josef Lerin	Żydowska 11.
34	Miryam Fridrich	1919	"	"	Abram Fridrich	Wyj. Rub.
35	Joachim Traub	"	"	"	Joachim Traub	Bazyliańska 10
36	Genia Karp	1917	"	"	Eliasz Karp	Wyj. Rub. 13
37	Cyrla Bleich	1919	"	I	Chaim Bleich	Dominikańska 11.
38	Frajda Wold	1918	"	II	Chaim Wold	3-go Maja 8.
39	Miryam Zylber	"	"	"	Abram Zylber	Bożnicza 19
40	Liba Goldhar	1916	"	"	Jankiel Goldhar	Żydowska 10
41	Fajga Gerson	1917	"	"	Mordko Gerson	Wyj. Rub. 4.

Grodno 11/X-1926 r.

Zjednoczenie Szkół Żydowskich w Polsce
Oddział
w Zamościu.

ŻYDOWSKA KONFESYJNA
POWSZECHNO-OKRUGOWA SZKOŁA
- GIMNAZJUM -
W ZAMOŚCIU.

58

STAN UCZNIÓW W ROKU SZKOLNYM,

POCZĄTKOWEGO W ROKU SZKOLNYM 1933/34.

Lp.	Imię i nazwisko ucznia/-ówki/		Data ur. miejsce i rok urodzenia	Stan pochodzi, miejscowość	ulica	do jakiego czasu uczęszczał na naukę		Do którego oddz.
1	Bergerson	Jakób	6/3 1916	Zamość	Ogrodowa Nr	I/9	1934	Ia
2	Bilkovicz	Kordka	1/6 1921	"	"	"	1929	IV
3	Byzler	Kajtsek	12/8 1922	"	Orlińskiego	-	1936	II
4	Fass	Mala	1921	"	Ogrodowa	"	1931	Ia
5	Fogel	Abram	3/4 1917	"	Orlińska	"	"	"
6	Fleszler	Mojet	5/1 1918	"	Zamojska	"	1931	Ib
7	Ford	Efrajm	3/6 1916	"	Orlińska	"	1932	"
8	Fleszler	Chaskel	22/12 1924	"	Browarna	"	1936	Av
9	Gaulor	Uszer	15/3 1919	"	M.Middlew.	I/3	1933	Ia
10	"	Sura	21/4 1918	"	"	I/9	1931	II
11	"	Dora	20/12 1923	"	"	"	1936	IV
12	Grubman	Pola	30/6 1917	"	Orlińska	"	1934	Ia
13	Goldberg	Izrael	1917	"	Narutowicza	"	1933	"
14	Goldstein	Izrael	1919	"	Lwowska	"	"	"
15	Goldberg	Izrael	8/3 1919	"	Orlińska	"	1931	Ib
16	Goldman	Gerszl	19/4 1921	"	Ogrodowa	"	1933	II
17	Glatberg	Izrael	12/8 1918	"	Browarna	"	1931	"
18	Kesselos	Chaim	20/12 1923	"	Orlińska	"	1933	Ia
19	Kole	Wajsech	24/8 1918	"	Narutowicza	"	1932	IV
20	Lenig	Mendel	24/1 1919	"	Browarna	"	1933	Ia
21	Lerp	Herek	10/8 1917	"	Ogrodowa Nr	"	"	"
22	Liberman	Lejbor	1917	"	Lwowska	IV/I	1934	"
23	Lerner	Wolf	10/1 1917	"	Orlińska	I/9	1933	"
24	"	Hilla	14/12 1918	"	"	I/6	1935	II
25	"	Jakób	14/12 1922	"	"	"	1936	IV
26	Lewin	Dawid	10/9 1920	"	Narutowicza	"	1934	III
27	"	Izrael	5/8 1924	"	"	"	1939	IV

PRACOWNIA
WALIZ
TOREB
PORTFELI
TEK i T.P.
J. SAFJAN

KOŁDER
AMBROZIŃSKIEJ

PIWO
WINO
MIÓD
HERBATA
i zakąski
H. MANDEL
PIWO
Warszawskie
HABERBUSCH i SCHIELE S.A.
NA SZKLANKI
WINO
MIÓD

Anti-Semitism

SŁUCHAJ, POLAKU,

wolny obywatelu Niepodległej Polski!

Czy ty rzeczywiście jesteś wolny?

Czy wolność twoja nie jest ograniczona przez tych, którzy sprytniej od ciebie wykorzystują prawa obywatelskie, a często ich nadużywają?

A KTO to wyśmiewa twoją religję i patrjotyzm?

KTO szerzy zarazę bolszewicką w Polsce?

KTO szerzy prostytucję, złodziejstwo i pijaństwo?

KTO w Polsce jest szpiegiem, handlarzem żywym towarem i paserem?

KTO za twoje pieniądze, nieoględnie i bezmyślnie wydane, wzbogaca się, wykupuje polskie domy, kształci swoje dzieci na sędziów, adwokatów, lekarzy, inżynierów, przygotowując im w przyszłości dobrobyt, a z ciebie szyderczo się śmieje, kpiąc sobie z twojej nędzy, głupoty i niedoli twych dzieci?

KTO obecnie natarczywie pcha się i coraz więcej opanowuje poważne stanowiska w twej Ojczyźnie, niedawno wywalczonej serdeczną twoją krwią i śmiercią twoich braci?

Któż to jest taki?

Żyd! Żyd! Żyd!

Ile razy kupujesz u żyda, tyle razy zdradzasz Ojczyznę i okradasz swe dzieci.

Zdobądź się na tyle silnej woli, aby ominąć sklep żydowski.

Nie kupując u żydów, zmniejszysz bezrobocie wśród rodaków pozbawionych możności pracy. Poprzyj polskiego rzemieślnika i polskiego kupca.

Albo z Polską — albo z żydami, trzeciej drogi niema. WYBIERAJ!

Ⓐ Stronnictwo Narodowe w Zamościu.

Nakładem Stron. Narod. w Zamościu.
1938 [illegible] Drukarnia Sejm. Zam.

Interpelacja w sprawie antysemityzmu w szkołach państwowych

Koło Żydowskie zgłosiło w Sejmie interpelację w sprawie wzrostu antysemityzmu w szkołach państwowych, do czego w licznych wypadkach przyczyniają się nauczyciele i kierownictwa szkół.

Interpelacja cytuje szereg faktów między innemi wypadek w gimnazjum państwoem w Zamościu odbył się bal, na który profesor religji, ksiądz Cybulski przeciwstawił się wpuszczeniu uczniów — Żydów. Gdy uczniowie ci pojawili się na korytarzu szkolnym, grupa uczniów — Chrześcijan pobiła ich i zrzuciwszy ze schodów, zmusiła do opuszczenia gmachu szkolnego. Na zajście te dyrektor gimnazjum, p. Lewicki nie reagował.

Do mas pracujących!

Do strejku!

Zorganizowany żydowski proletarjat proklamował na dziś, wtorek 17-ego b. m. południowy

STREJK PROTESTACYJNY

Przeciwko ostatnim hecom antysemickim, które zalały nasz kraj.

Rada Krajowa Klasowych Związków Zawod. uchwaliła dzisiejszy strejk protestacyjny przeprowadzić pod następującemi hasłami:

1) „Przeciwko endeckiemu i sanacyjnemu antysemityzmowi.
2) Przeciwko żydowskiemu nacjonalizmowi i klerykalnej reakcji.
3) Przeciwko bojkotowaniu żydowskiego robotnika.
4) Przeciwko polityce wygłodzenia mas żydowskich.
5) Przeciwko każdej formie narodowościowego ucisku.
6) Przeciwko faszyzmowi i kapitalizmowi.
7) Za rzeczywistem równouprawnieniem ludności żydowskiej.
8) Chleba, pracy, i wolności dla wszystkich.
9) Przeciwko pogromom.
10) Za rządem robotniczo-włościańskim, za socjalizmem!"

Za Radę Krajową Klasowych Zw. Zawodowych
Komitet „BUND"u w Zamościu.

Nakł. Komitet „Bund"u Zamość
Druk. Szmajser Zamość.

21 MARZ 1936
A
Tech. 1308
I B
1936
Zamość
I D
1928
Hrubieszów

JEDNODNIÓWKA

NAKŁAD 5.000 EGZ. CENA 10 gr.

HRUBIESZÓW, WRZESIEŃ 1928 R.

POBUDKA

Nakład 5.000. egzl.

SWÓJ DO SWEGO PO SWOJE!

RODZICE!

BYT DZIECI WASZYCH ZAGROŻONY.

Naród żydowski konsekwentnie dąży do opanowania całego życia społecznego w Polsce. Temu konsekwentnemu parciu żydowskiemu przychodzi w sukurs nasze położenie gospodarcze i nasza apatja powodująca poddanie się w niewolę żydowską. Miasta nasze są już przez nich opanowane Nawet do urzędów wciskać zaczynają się żydzi, a wojsko w swych szeregach wzrasta liczbą żydów — oficerów.

Rodzice! Byt dzieci waszych zagrożony.

Napróżno będziecie kształcili synów i córki wasze. Synowie i córki wasze mając dyplomy uniwersyteckie w ręku, napróżno będą szukali kawałka chleba, albowiem żydzi stwarzać będą konkurencję, co gorsze przedstawiciele „wybranego narodu" wprost niedopuszczą do tego, ażeby dzieci wasze wogóle coś w życiu społecznem znaczyć miały.

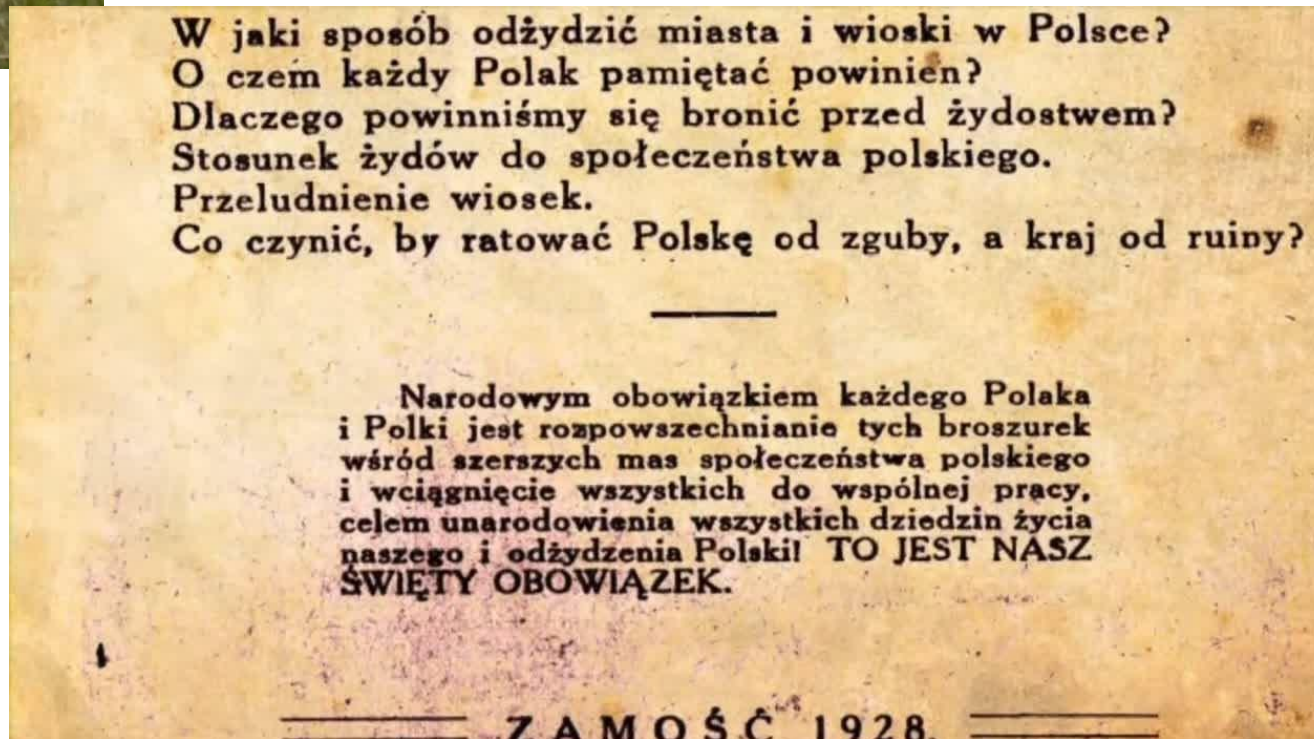
Rodzice!

Napróżno będziecie posyłali synów swych na naukę do warsztatów rzemieślniczych. Po ukończeniu nauki i nawet po zdaniu egzaminu mistrzowskiego natrafią na konkurencję żyda.

Ja chodziłem do szkół powszechnych. Lekcje zaczynały się od modlitwy. Tu była sytuacja nieprzyjemna dla dzieci żydowskich, ponieważ wszyscy wstawali. Dzieci katolickie odmawiały modlitwę, a żydowskie tylko stały. Nie było w tym na pozór nic złego, ale to już tworzyło pewną barierę. To znaczy, że już byliśmy wyróżniani jako inni. Poza tym były lekcje religii, które wyglądały mniej więcej w ten sposób, że dzieci katolickie zostawały w klasie i przychodził ksiądz, a dzieci żydowskie musiały opuścić klasę. To znaczy znów była pewna segregacja. Nieprzyjemna też, że niektóre dzieci niesympatyczne wykorzystywały tą sytuację, krzycząc: "Żydzi precz, Żydzi won, Żydzi wychodzić!". Kiedy Polacy zabrali Śląsk Olzański od Czechów, cała klasa poszła na zebranie na Stare Miasto koło magistratu. I ja czułem, ja jestem polskim patriotą. Radość nas rozpiera, duma rozpiera naszą pierś. Ja byłem też zadowolony. Po drodze do szkoły, na обратно my maszerują. Słyszę moich kolegów Polaków: "Poszli Żydki na łowy, tra la li la bum. Zobaczyli zająca, tra la li la bum. Czy to kuna, czy to lew? Tra la li la bum." To nieprzyjemne. Ja nie, mm... Ja nie uczułam antysemityzmu przed wojną tak jak inni, bo ja nie chodziłam do polskiej szkoły. Ja byłam w szkole Tarbut. Tam wszyscy byli Żydzi. Ja wiedziałam, że są bojkoty i są napisy swój do swego. Różne takie te. Ale ja osobiście byłam dzieckiem. Miałam dziesięć lat, jak wybuchła wojna i miałam dobre sentymenty do Zamościa.

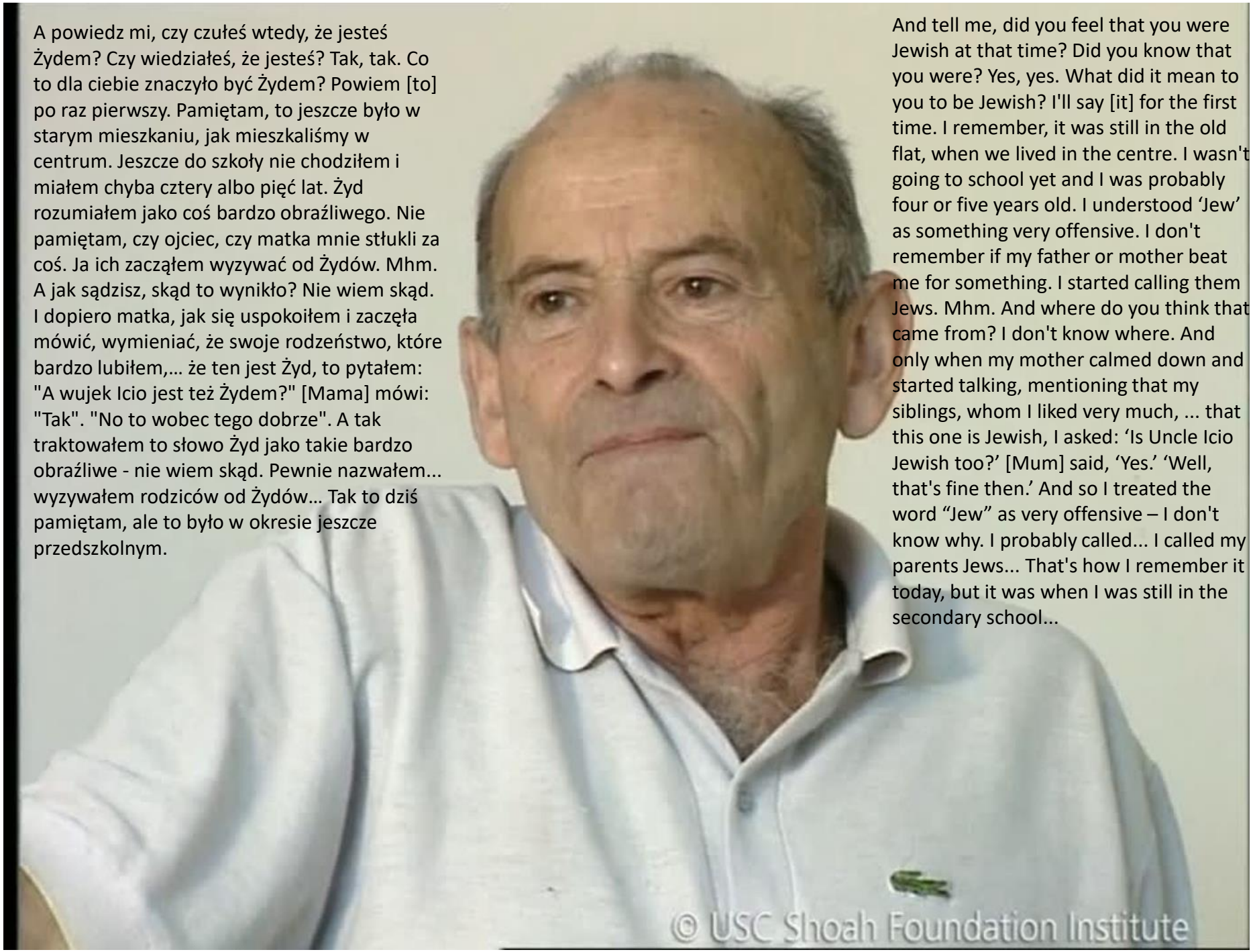
I attended public schools. Lessons began with prayer. This was an unpleasant situation for Jewish children, because everyone stood up. Catholic children said the prayer, while Jewish children just stood there. There was nothing wrong with that, apparently, but it created a certain barrier. It meant that we were already being singled out as different. In addition, there were religion classes, which went something like this: Catholic children stayed in the classroom and a priest came in, while Jewish children had to leave the classroom. This meant that there was a certain degree of segregation again. It was also unpleasant that some unpleasant children took advantage of this situation, shouting: ‘Jews out, Jews out, Jews get out!’. When the Poles took Silesia Olzański from the Czechs, the whole class went to a meeting in the Old Town near the magistrate's office. And I felt that I was a Polish patriot. Joy fills us, pride fills our hearts. I was also happy. On the way to school, on the way back, we march. I hear my Polish friends: ‘The Jews went hunting, tra la li la bum. They saw a hare, tra la li la bum. Is it a marten or a lion? Tra la li la bum.’ It's unpleasant. I didn't, mm... I didn't feel anti-Semitism before the war like others did, because I didn't go to a Polish school. I went to the Tarbut school. Everyone there was Jewish. I knew there were boycotts and signs saying ‘to our own’. Various things like that. But I was just a child. I was ten when the war broke out and I had fond feelings for Zamość.

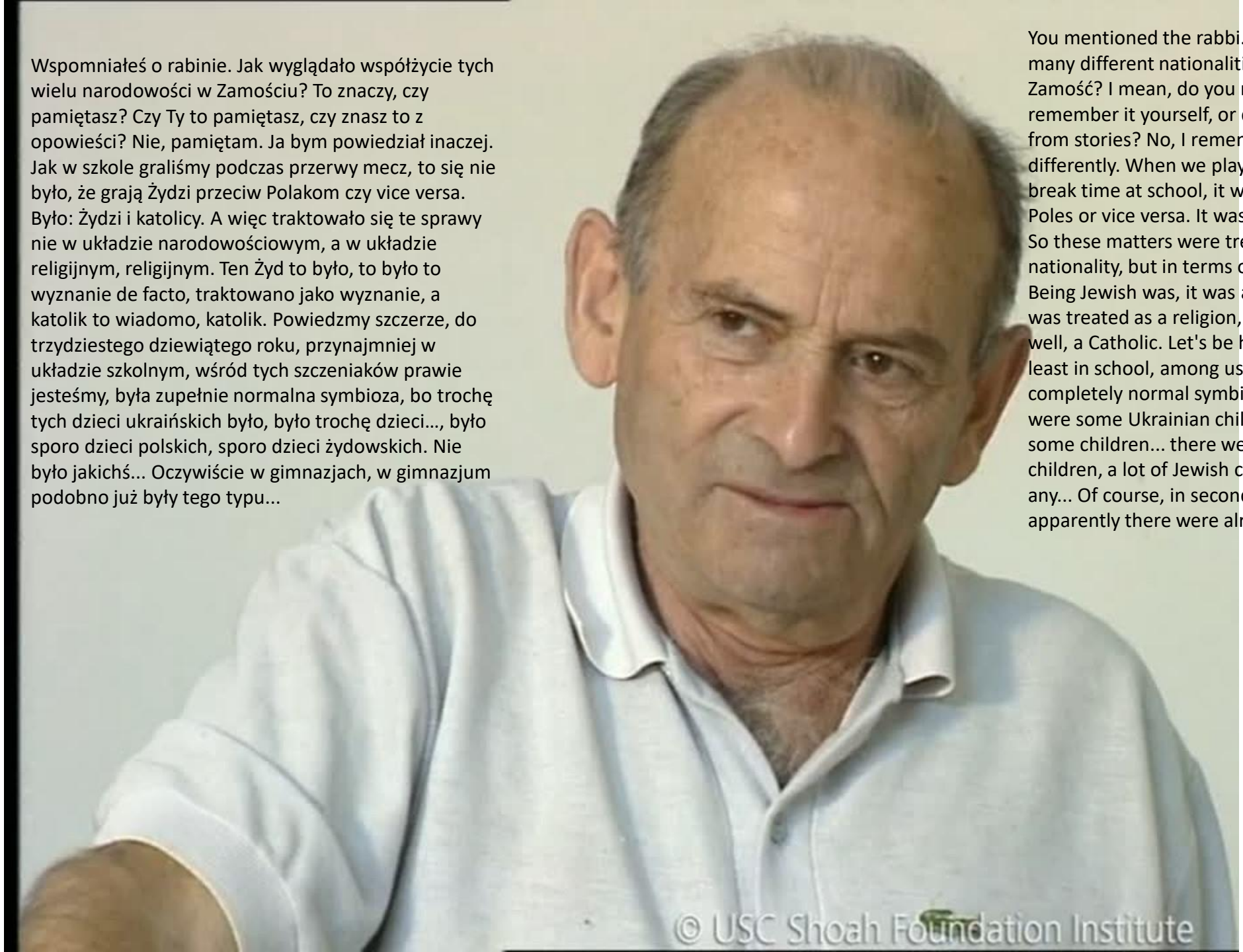

W jaki sposób odżydzić miasta i wioski w Polsce?
O czem każdy Polak pamiętać powinien?
Dlaczego powinniśmy się bronić przed żydostwem?
Stosunek żydów do społeczeństwa polskiego.
Przeludnienie wiosek.
Co czynić, by ratować Polskę od zguby, a kraj od ruiny?

Narodowym obowiązkiem każdego Polaka i Polki jest rozpowszechnianie tych broszurek wśród szerszych mas społeczeństwa polskiego i wciągnięcie wszystkich do wspólnej pracy, celem unarodowienia wszystkich dziedzin życia naszego i odżydzenia Polski! TO JEST NASZ ŚWIĘTY OBOWIĄZEK.

ZAMOŚĆ 1928

A powiedz mi, czy czułeś wtedy, że jesteś Żydem? Czy wiedziałeś, że jesteś? Tak, tak. Co to dla ciebie znaczyło być Żydem? Powiem [to] po raz pierwszy. Pamiętam, to jeszcze było w starym mieszkaniu, jak mieszkaliśmy w centrum. Jeszcze do szkoły nie chodziłem i miałem chyba cztery albo pięć lat. Żyd rozumiałem jako coś bardzo obraźliwego. Nie pamiętam, czy ojciec, czy matka mnie stłukli za coś. Ja ich zacząłem wyzywać od Żydów. Mhm. A jak sądzisz, skąd to wynikło? Nie wiem skąd. I dopiero matka, jak się uspokoiłem i zaczęła mówić, wymieniać, że swoje rodzeństwo, które bardzo lubiłem,… że ten jest Żyd, to pytałem: "A wujek Icio jest też Żydem?" [Mama] mówi: "Tak". "No to wobec tego dobrze". A tak traktowałem to słowo Żyd jako takie bardzo obraźliwe - nie wiem skąd. Pewnie nazwałem... wyzywałem rodziców od Żydów… Tak to dziś pamiętam, ale to było w okresie jeszcze przedszkolnym.
And tell me, did you feel that you were Jewish at that time? Did you know that you were? Yes, yes. What did it mean to you to be Jewish? I'll say [it] for the first time. I remember, it was still in the old flat, when we lived in the centre. I wasn't going to school yet and I was probably four or five years old. I understood 'Jew' as something very offensive. I don't remember if my father or mother beat me for something. I started calling them Jews. Mhm. And where do you think that came from? I don't know where. And only when my mother calmed down and started talking, mentioning that my siblings, whom I liked very much, ... that this one is Jewish, I asked: 'Is Uncle Icio Jewish too?' [Mum] said, 'Yes.' 'Well, that's fine then.' And so I treated the word "Jew" as very offensive – I don't know why. I probably called... I called my parents Jews... That's how I remember it today, but it was when I was still in the secondary school...
© USC Shoah Foundation Institute

Wspomniałeś o rabinie. Jak wyglądało współżycie tych wielu narodowości w Zamościu? To znaczy, czy pamiętasz? Czy Ty to pamiętasz, czy znasz to z opowieści? Nie, pamiętam. Ja bym powiedział inaczej. Jak w szkole graliśmy podczas przerwy mecz, to się nie było, że grają Żydzi przeciw Polakom czy vice versa. Było: Żydzi i katolicy. A więc traktowało się te sprawy nie w układzie narodowościowym, a w układzie religijnym, religijnym. Ten Żyd to było, to było to wyznanie de facto, traktowano jako wyznanie, a katolik to wiadomo, katolik. Powiedzmy szczerze, do trzydziestego dziewiątego roku, przynajmniej w układzie szkolnym, wśród tych szczeniaków prawie jesteśmy, była zupełnie normalna symbioza, bo trochę tych dzieci ukraińskich było, było trochę dzieci…, było sporo dzieci polskich, sporo dzieci żydowskich. Nie było jakichś... Oczywiście w gimnazjach, w gimnazjum podobno już były tego typu...

You mentioned the rabbi. What was it like for so many different nationalities to live together in Zamość? I mean, do you remember? Do you remember it yourself, or do you know about it from stories? No, I remember it. I would say it differently. When we played football during break time at school, it wasn't Jews against Poles or vice versa. It was Jews and Catholics. So these matters were treated not in terms of nationality, but in terms of religion, religion. Being Jewish was, it was a de facto religion, it was treated as a religion, and a Catholic was, well, a Catholic. Let's be honest, until 1939, at least in school, among us kids, there was a completely normal symbiosis, because there were some Ukrainian children, there were some children... there were a lot of Polish children, a lot of Jewish children. There weren't any... Of course, in secondary schools, apparently there were already such...